Emanuel Conţac

DAVID PAREUS, *IN GENESIN (1609)* ŞI 4 MACABEI, SURSE DE INSPIRAŢIE PENTRU „PROPOVEDANIIA A CINCEASPRĂZÉCEA" DIN *SICRIUL DE AUR (1683)*

INTRODUCERE

În articolul de faţă ne propunem să investigăm două posibile surse ale ultimei „propovedanii" din colecţia de omilii *Sicriul de aur*, publicată sub îngrijirea lui Ioan Zoba la Sebeş, în 1683. Întrucât despre activitatea bisericească şi editorială a protopopului din Vinţ s-au scris deja multe studii, nu vom relua aici datele esenţiale ale chestiunii. Pentru o evaluare a activităţii lui Zoba, cititorul poate consulta studiul introductiv din ediţia modernă a *Molităvnicului* de la Bălgrad[1]. Precum se ştie, tipăritura asupra căreia ne oprim în acest studiu a fost transcrisă în ediţie ştiinţifică de Anton Patriciu Goţia, potrivit căruia „critica internă a textului ne oferă numeroase date care se înscriu în linia ipotezei originalităţii cărţii"[2]. Într-un studiu privitor la „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania", Ana Dumitran şi Dumitru Vanca afirmau că „Ioan Zoba a apelat la modele maghiare doar pentru formă, pentru conţinut preferându-le pe cele româneşti"[3]. Pornind de la premisa că textul predicilor din *SA* îi aparţine integral lui Zoba, cei doi cercetători ajung la concluzia că protopopul din Vinţ era „o persoană luminată, educată în spiritul vremii, un biblist excelent, vorbitor a cel puţin trei limbi, cu solide cunoştinţe de retorică şi latină, depăşind cu mult condiţia culturală a clerului din care făcea parte"[4]. Înţelegerea cu privire la acest cleric s-a schimbat, aşadar, substanţial, dacă luăm ca reper anul 1925, când Iorga vedea în Zoba „un popă ceva mai cărturar decât ceilalţi", a cărui activitate culturală se rezuma la „traduceri slabe din slavoneşte sau ruseşte"[5]. Potrivit aceleiaşi viziuni, „singurul interes pe care-l au aceste tipărituri, cu prefeţele scurte şi neînsemnate şi răspândirea puţină, e partea mai mare făcută limbii româneşti,

[1] *Molităvnic*, Bălgrad, 1689. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi glosar de Ana Dumitran, Alin-Mihai Gherman şi Dumitru Vanca, cu un cuvânt-înainte şi binecuvântarea Înaltpreasfinţitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, Reîntregirea, 2009, p. 14–156.

[2] Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. ix.

[3] Ana Dumitran şi Dumitru Vanca, „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania (mijlocul secolului XVI – sfârşitul secolului XVII), *Apulum*, XLVII (2010), p. 149.

[4] *Ibid*., p. 149.

[5] N. Iorga, *Opere.* I. *Istoria literaturii româneşti*, ediţie îngrijită de I. Oprişan şi Ileana Mihăilă. Note, comentarii şi tabel cronologic de I. Oprişan, Bucureşti, Academia Română / Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă / Muzeul Naţional al Literaturii Române, 2019, p. 923.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 427–442, Bucureşti, 2020

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

în acest Ardeal românesc unde calvinismul, năpădind dogma şi datinile, făcuse măcar acest bine”[6].

SURSELE OMILIILOR DIN *SICRIUL DE AUR*

Cercetări mai noi arătă că textul lui Zoba este tributar unor colecţii de predici maghiare, prin urmare unele aprecieri făcute de Dumitran şi Vanca trebuie trecute în seama autorilor calvini ale căror texte sunt traduse (cu adaptări) în *SA*. Graţie cercetărilor făcute de Levente Nagy, au fost identificate deocamdată sursele a trei omilii. Propovedaniia a patra (*Când moare preutul înţălept al besérecii*) constituie o adaptare a unei predici rostite de Szathmári Baka Péter şi publicată în *Izrael Istennek igaz tiszteleti mellett buzgó Illyes prófétának elragadtatása* (Sibiu, 1666)[7]. Pentru predica a unsprezecea (*Când moare bărbat sau muiare carele n-au petrecut nice un bine în ceastă lume, ce au trăit în amărăciuni gréle*), Zoba a folosit o omilie a lui Selyei Balog, autorul volumului *Temetési pompa* (Oradea, 1646)[8]. Penultima predică din colecţia lui Zoba (*Când moare muiarea în naşterea porobocului*) redă fidel prima predică dintr-un alt volum de cuvântări funebre rostite de acelaşi Selyei Balog István, *Temető kert* („Grădina cimitirului”, Oradea, 1655)[9].

În studiul de faţă vom încerca să demonstrăm că ultima propovedanie din *SA* este tributară comentariului la *Geneză* al teologului calvin David Pareus (1548–1622). Fiindcă acesta este puţin cunoscut în spaţiul românesc, considerăm utilă o scurtă descriere a activităţii sale academice. Născut în localitatea silezianăFrankenstein (astăzi Ząbkowice Śląskie în Polonia), Pareus a făcut o carieră strălucită în mediul academic reformat. După un scurt interludiu academic la Heidelberg, a fost silit să plece într-un teritoriu calvin, atunci când contele palatin a virat spre luteranism. La invitaţia contelui palatin Johann Casimir, fondatorul aşa-numitului Casimirianum, Pareus s-a mutat la Neustadt an der Haardt. Când protectorul său a devenit administrator al Palatinatului, Pareus a revenit la Collegium Sapientiae din Heidelberg, în 1584, unde a făcut o carieră strălucită. În 1587 a primit titlul de *doctor philosophiae*, iar în 1591 a devenit rectorul colegiului. A început să predea Vechiul Testament în 1598, dar după câţiva ani a devenit profesor de Noul Testament, post pe care l-a deţinut vreme de două decenii, până la moartea sa, în 1622[10].

[6] *Ibid*., p. 923.

[7] Nagy Levente, *A román reformáció. Egy 16–17. századi magyar-román kulturális és irodalmi transzferjelenség*, Ráció Kiadó, Budapest, 2020, p. 310.

[8] *Ibid.*, p. 308.

[9] *Ibid*., p. 308.

[10] Pentru o scurtă fişă biografică, vezi articolele despre Pareus din două lucrări clasice: *Cyclopædia of Biblical, Theological, and Ecclesiastical Literature*, vol. 7, New York, Harper & Brothers, 1894, p. 659; *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, vol. 8, New York / London, Funk & Wagnalls, 1910, p. 353.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

Ca biblist, Pareus s-a remarcat îndeosebi după publicarea aşa-numitei *Biblii de la Neustadt* (1587/88), o revizuire a versiunii lui Luther, cu adnotări şi comentarii făcute în spiritul teologiei calvine. A publicat şi numeroase comentarii biblice, însă pentru cercetarea de faţă este relevant doar cel la *Geneză*, publicat în două volume, cu un total de peste 1000 de pagini (2254 coloane)[11]. Mai trebuie subliniat că prin prestigiul său, Pareus a ajuns să atragă la Heidelberg sute de studenţi din Polonia, Ungaria şi Transilvania. Potrivit unor estimări, au studiat sub îndrumarea lui Pareus 173 de studenţi maghiari[12]. Mulţi dintre ei, odată reveniţi în patrie, au promovat cu mult entuziasm lucrările maestrului lor. Inclusiv principele Gabriel Bethlen (care a domnit în perioada 1613–1629), a corespondat frecvent cu Pareus, al cărui *Irenicum*[13] a ajuns una dintre cărţile de căpătâi ale aristocraţiei maghiare.

Principele transilvănean a înfiinţat la Alba Iulia o Academie reformată pe care a modelat-o conform sfaturilor primite de la Pareus. Între dascălii aduşi de Bethlen să predea la nou-înfiinţatul aşezământ s-a numărat şi Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655), fost student al cărturarului de la Heidelberg. Dată fiind popularitatea lui Pareus în Transilvania, este rezonabil să presupunem că şi comentariul său la Geneza a fost utilizat frecvent de studenţii maghiari formaţi la Heidelberg. Fiindcă mulţi dintre ei ajungeau pastori în Biserica reformată, nu este de mirare că ideile din comentariul lui Pareus au ajuns să fie incluse şi în colecţiile de predici rostite şi apoi tipărite în spaţiul transilvănean. Una dintre ele trebuie să fi fost sursa lui Ioan Zoba pentru ultima propovedanie din colecţia publicată la Sebeş. Rămâne în sarcina unui bun cunoscător al repertoriului omiletic din sec. XVII să descopere acea predică a cărei existenţă putem doar să o postulăm deocamdată. În cele ce urmează vom face mai întâi o prezentare generală a structurii ultimei predici din *SA* (*Când moare fiiul cel mai iubit decât toţi fiii*), iar apoi ne vom opri asupra unor elemente de conţinut.

STRUCTURA OMILIEI A CINCISPREZECEA

Pentru a putea „naviga” mai uşor în interiorul omiliei, prezentăm mai jos schema acesteia, marcând cu litere aldine secţiunea tributară comentariului lui Pareus. În partea de final a lucrării, vom face câteva observaţii privitoare la felul în care înţelege Ioan Zoba termenul grec στοργή.

1. „Rugăciune înaintea propovedaniei”
2. Textul biblic care constituie baza omiliei: *Geneza* 37:31–35

[11] David Pareus, *In Genesin Mosis Commentarivs*, Francofvrti, 1609.

[12] Vezi P. Meusburger şi F. Probáld, „Scientific and Cultural Relations between Heidelberg University and Hungary over Five Centuries”, în P. Meusburger, M. Heffernan, L. Suarsana (editori), Geographies of the University, (Knowledge and Space, vol. 12), Cham, Springer, 2018, p. 58–59.

[13] *Irenicum sive de unione et synodo evangelicorum concilianda. Liber votivus*, Heidelbergae, 1614.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

3. Identificarea articulaţiilor majore ale textului: „Din cuvintele de acum cetite încă acesta şi lucru să cunoaşte, unde, pre scurt, două lucruri sînt cuprinse”:

3.1. Răutatea fraţilor lui Iosif

3.2. Întristarea lui Iacov

3.1. „Alniciia şi hicleniia batjocoroasă a fraţilor celor mai mari ai lui Iosif”

3.1.1. Iau veşmântul lui Iosif

3.1.2. Omoară un ied şi cu sângele lui stropesc haina lui Iosif

3.1.3. Trimit veşmântul prin intermediul unor slujitori

3.1.4. Îl mint pe Iacov cu privire la haină

- **Apostrofă care îi avertizează pe ascultători cu privire la cele trei păcate comise de fraţii lui Iosif: „Iani luaţi aminte, creştinilor...”**

I. „Păcatul dintâiu... era minciuna groaznică”

II. „Al doilea păcat... era nehărniciia şi năsălniciia împrotiva dulcelui părinte a lor”

III. „Al treilea păcat... era vrăjmăşiia”

- **Apostrofă rezumativă care descrie caracterul „preaspornic” al păcatului: „Vedeţi... fraţilor creştini...”**

3.2. „Întristarea fără de măsură, mare şi grea a sfîntului Iacov”

3.2.1. Iacov a crezut minciunile fiilor lui

3.2.2. Iacov a fost cuprins de durere

3.2.3. Iacov a plâns după Iosif multă vreme

3.2.4. Iacov a plâns „fără de măsură”

3.3. Întrebări lămuritoare cu privire la text:

3.3.1. Fiii veniţi să-l mângâie pe Iacov au fost cei care l-au vândut pe Iosif sau alţii?
Răspuns: Cei veniţi să-l mângâie în mod ipocrit au fost cei care l-au vândut pe Iosif.

3.3.2. De ce se vorbeşte despre „fiicele” lui Iacov în v. 35, de vreme ce Iacov a avut o singură fiică, pe nume Dina (Gen. 30:21)?
Răspuns: Iacov a avut o singură fiică, Dina, dar fiicele fiilor lui pot fi considerate „fétele lui dulci”.

4. Secţiunea de „învăţătură” în care se discută despre „pornitura inimii care în limba grecească să cheamă ştorghi” (*recte* στοργή)

4.1. Prima „ocă”. Impulsul numit στοργή a fost lăsat de Dumnezeu numai în inimile părinţilor.

4.2. A doua „ocă”. Nu există sub cer dragoste mai mare decât dragostea părinţilor.

4.3. Prima „hasnă” („învăţătoare”): Atunci când plâng, părinţii au motiv întemeiat: „întru inimile lor iaste (ştorghi) pornitura cea nespusă care nu o pot simţi alţii, fără numai părinţii şi maicele, iară alţi oameni, carii n-au avut, nice n-au prunci, numai ce să miră şi să ciudesc de ea”.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

4.4. A doua „hansă” („dojenitoare”): Cei căsătoriţi trebuie să se roage „dintru inimi fierbinţi”.
4.4.1. Să se roage la Dumnezeu pentru „coconi citovi”. Exemplul lui Avraam care s-a rugat să aibă un moştenitor (Gen. 15:1).
4.4.2. Să-i fie recunoscători lui Dumnezeu pentru darul primit.
4.4.3. Să-şi crească bine copiii („să nu crească ca dobitoacele, în prostie şi în neştiinţă, ce să-i învéţe a îmbla în calea creştinătăţii şi să viiaze dumnezăiaşte”).
4.4.4. Să se roage pentru sănătatea copiilor. Exemplul „boiariului” care l-a rugat pe Isus să-i vindece fiica (Mc. 5:23).
5. Peroraţie finală adresată părinţilor care îşi conduc copilul pe ultimul drum: „Dară voao ce voiu să vă zic, o, părinţi, carii acum (pentru moartea fiiului drag) sunteţi întristaţi şi amărâţi?”
6. „Rugăciune după propovedanie”

INFLUENȚA *BIBLIEI DE LA VIZSOLY* ASUPRA EXEGEZEI LUI IOAN ZOBA

În continuare vom face o scurtă analiză a particularităţilor textului biblic de la începutul omiliei, pentru a vedea în ce măsură textul lui Zoba este tributar *Bibliei de la Vizsoly* (1590) şi în ce măsură se deosebeşte de versiunea latinească a lui David Pareus. Pentru a face mai uşoară analiza, vom prezenta cele trei versiuni într-un tabel „sinoptic”. Cu litere aldine sunt marcate corespondenţele dintre versiunea maghiară şi versiunea lui Zoba.

În mod previzibil, versiunea lui Zoba conţine soluţii de traducere care o apropie de *Biblia* lui Károlyi şi o deosebesc de textul latinesc al lui Pareus[14]. În v. 31, ebr. *yiṣḥaṭu* „au înjunghiat” este tradus de Pareus în mod corect prin *iugulaverunt*. În textul maghiar se foloseşte verbul *ölni* „a ucide”, „a omorî”, pe care îl regăsim şi în *SA*. Trebuie însă remarcat că secvenţa *keczke fiat* (lit. „fiul caprei”) nu este redată în mod literal, ci prin cel mai firesc echivalent românesc („ied”). Și la nivelul topicii observăm o similitudine între textul românesc şi cel maghiar. Secvenţa „şi cu sîngele lui stropiră veşmântul” corespunde exact textului maghiar *és annac véréuel meg festéc az ruhát*, termenul *vér* „sânge” fiind antepus. Textul latinesc al lui Pareus (*atque tinxerunt tunicam in sanguine*) urmează topica din ebraică: *wayyiṭbelu ʾeṯ-hakkuttōneṯ baddām* „şi au înmuiat haina în sânge”[15].

[14] Pentru această secţiune, datorez mulţumiri conf. univ. dr. Mihaela Bucin (de la Universitatea din Szeged), care mi-a oferit lămuririle necesare cu privire la textul maghiar al lui Károlyi.

[15] Pentru o versiune nouă a cărţii Geneza, vezi *Biblia după textul ebraic: Geneza*, traducători: Maria Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu, Melania Bădic, Emanuel Conţac, Octavian Florescu, Victor-Lucian Georgescu, Cristinel Iatan, Alex Mihăilă, Delia Mihăilă, Ovidiu Pietrăreanu, Tarciziu-Hristofor Șerban, Silviu Tatu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2017. O versiune mai recentă în *Pentateuhul. Ediţia Dumitru Cornilescu revizuită*, trad. Emanuel Conţac, Florin Lăiu, Gelu Păcurar, Silviu Tatu, Cristinel Sava, Bucureşti, Societatea Biblică Interconfesională, 2021.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

Pareus, *In Genesin,* col. 1883–1884	BIBL.VIZS. (Gen. 37:31–37)	*SA*, Predica a XV-a, p. 169
[31] Acceperunt ergò tunicam Ioseph, et iugulaverunt haedum caprarum, atque tinxerunt tunicam in sanguine.	[31] Vŏnéc anac okaért az Ióseph ruháiát, és meg **ŏlénec** egy, keczke fiat, **és annac véréuel meg festéc az ruhát**.	Și luară veşmîntul lui Iosif şi **omorîră** un ied **şi cu sîngele lui stropiră veşmântul**.
[32] Miseruntque tunicam polymitam, attuleruntque ad patrem suum et dixerunt: Hoc invenimus: agnosce nunc, utrum tunica filii tui sit, an non.	[32] Es el kŭldéc azt az tarka ruhát, és viuéc az ŏ Attyokhoz, és mondánac: **Ezt ez ruhát mi találtuc**, esmerd meg ha az te fiadnac ruháia vagy nem.	Și trimisără veşmîntul cel pestriţ şi îl dusără la tată lor şi zisără: **Acest veşmînt noi l-am găsit**, iani cunoaşte-l doară va fi veşmîntul fiiului tău au ba?
[33] Qui agnovit eam et dixit: est tunica filii mei: fera mala devoravit eum: rapiendo raptus est Ioseph:	[33] Ki meg elmeré azt, és monda: Az én fiamnac ruháia, az gonosi fene vad ŏtte meg ŏtet, **kętségnélkŭl** el siaggattatot az Ióseph.	Carele cunoscu şi zise: Veşmîntul fiiului mieu iaste, fiara rea l-au mîncat pre el, **fără de îndoială** l-au rupt pre (fiiul mieu) Iosif.
[34] Et scidit Iacob vestimenta sua, posuitque saccum in lumbis suis, et luxit filium suum diebus multis.	[34] Es meg siaggattá Iácob az ŏ maga ruháit, és **gyás ruhába** ŏltŏzuén firatá az ŏ fiat **soc ideîg**.	Și îşi rupse veşmintele Iacov şi, îmbrăcîndu-să în **haine de jeale**, plînse pre fiiul său pînă în **vréme multă**.
[35] Surrexerunt autem omnes filii eius, et omnes filia eius ad consolandum eum: sed renuit accipere consolationem et dixit: Quia descendam ad filium meum lugens in sepulchrum: et deflevit eum pater suus.	[35] Fel kelénec pedig az ŏ fia; mindnyaaian, és mind az ŏ leáni hogy vigaztalnác ŏtet, és nem akara meg vigaztáltatni, mert ezt mondgy a vala: Siruán mégyec az én fiamhoz **az kopórsóba**, és siratá ŏtet az ŏ Attya.	Și să scularâ feciorii lui toţi şi fétele lui cum să-l mîngîie pre el, ce nu vru să ia mîngîiare, că aşea zicea: Plîngînd mă voiu duce la fiiul mieu **în gropniţă** și plînse după el tată-său.

Acolo unde versiunea maghiară a introdus o completare în raport cu textul ebraic sau cu cel latinesc, ea se găseşte şi la Zoba. În ebraică, prima propoziţie din mesajul fiilor lui Iosif este foarte scurtă: *zōʾṯ māṯāʾnu* „asta am găsit” (PAREUS *hoc invenimus*). Formula din BIBL.VIZS. este mult mai dezvoltată: *Ezt ez ruhát mi találtuc*, fiind tradusă literal de Zoba: „Acest veşmînt noi l-am găsit”. Deşi în limba română pronumele de persoana întâi nu este strict necesar, traducătorul îl păstrează, urmând modelul maghiar.

Infinitivul absolut *ṭārōp ṭōrāp* din textul ebraic (v. 33), folosit pentru a sublinia certitudinea lui Iacov cu privire la soarta fiului său („negreşit a fost sfâşiat”) este redată de Pareus printr-o construcţie similară: *rapiendo raptus est*. În BIBL.VIZS. valoarea intensivă a declaraţiei lui Iacov este redată prin construcţia *kętségnélkŭl*, tradusă foarte exact de Zoba: „fără de îndoială”. Conform unui obicei editorial pe care îl întâlnim şi în alte lucrări ale sale, cărturarul român a inserat între paranteze un adaos: „fiiul mieu”.

Potrivit v. 34, tradus foarte exact de Pareus, Iacov „şi-a pus sac pe coapse” (ebr. *wayyāśem śaq bemoṯnāyw = posuitque saccum in lumbis* PAREUS). În BIBL.VIZS. practica orientală a jelirii în sac este interpretată într-un limbaj mai explicit, prin folosirea secvenţei *gyás ruhába* echivalată de Zoba prin „haine de

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

jeale". Secvenţa temporală *yāmim rabbim* „zile multe" (PAREUS *diebus multis*) a devenit în BIBL.VIZS. *soc ideîg* (*SA* „vréme multă").

Termenul ebraic *şeʾol* este tradus de Pareus nu prin *infernum* (ca în Vulgata), ci prin *sepulchrum*. De altfel, teologul reformat explică pe larg în comentariul său de ce a preferat această echivalare[16]. Acelaşi sens se găseşte în pasajul echivalent din BIBL.VIZS. Trebuie însă observat că termenul *koporsó* poate denumi atât „sicriul" (vezi Gen. 50:26 BIBL.VIZS. unde traduce ebr. *ʾaron* „ladă", „sarcofag"), cât şi mormântul săpat în piatră (vezi Mat 27:60 BIBL.VIZS. unde corespunde gr. μνημεῖον).[17] Zoba trebuie să fi fost conştient de caracterul polisemantic al termenului *koporsó*, de vreme ce îl traduce nu prin „sicriu", ci prin „gropniţă".

INFLUENŢA COMENTARIULUI LUI DAVID PAREUS

În secţiunea de mai jos vom analiza asemănările dintre comentariul lui Pareus şi textul predicii lui Zoba. În coloana din stânga vom insera textul latinesc, însoţit de traducere, iar în coloana din dreapta vom transcrie textul lui Zoba. Precizăm că, ori de câte ori ne referim la faptul că Zoba preia un concept sau o expresie sau o secvenţă de text, avem în vedere preluarea prin intermediul unei surse maghiare. Ipoteza pe care o propunem este, necesarmente, una provizorie. Validitatea ei va trebui probată printr-o cercetare viitoare.

Fragmentul preluat de Zoba face parte din diviziunea expozitivă a predicii, adică din acea secţiune care descrie „alniciia şi hicleniia batjocoroasă a fraţilor celor mai mari ai lui Iosif". Dincolo de similarităţile de conţinut, pe care le vom comenta mai jos, textul lui Zoba diferă de cel al lui Pareus şi prin cele două apostrofe care sunt specifice registrului omiletic. După descrierea celor patru acţiuni principale făcute de fraţii lui Iosif, vorbitorul îi interpelează pe ascultători, făcând totodată tranziţia către interpretarea în cheie morală a faptelor fraţilor lui Iosif: „Iani luaţi aminte, creştinilor, cu ce alnicie au vrut să-şi acopere păcatul lor, cum să nu preceapă Iacov c-au vândut ei pre Iosif ismailiténilor, stih 25." Această secvenţă nu are corespondent în textul lui Pareus şi fie se datorează omiliei maghiare traduse de Zoba, fie este compoziţia preotului din Vinţ. A doua apostrofă, situată la finalul secţiunii despre „alnicia fraţilor lui Iosif" este tributară în linii

[16] Pareus, *ed. cit*., col. 1888–1890.

[17] În maghiara modernă *koporsó* este folosit exclusiv cu înţelesul de „sicriu". Problema pe care o pune înţelegerea termenului a fost semnalată în „A Károlyi Biblia értékelése II. «Az árnyékos oldal.» (Pázmány Péter, Káldi György és Ballagi Mór véleménye)" [„Evaluarea Bibliei Károlyi II. «Partea cu umbră» (Aprecieri de Pázmány Péter, Káldi György şi Ballagi Mór)"], în *Theologiai Szemle. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Folyóirata* [„Perspectiva teologică. Revista Consiliului Ecumenic al Bisericilor din Ungaria"], Serie nouă (XXXV), nr. 1/1992, ianuarie–februarie, Budapesta, pp. 27–30: „A 37,35 a „Seol"-t „koporsó"-nak és nem „pokolnak" fordítja'. „În [Gen.] 37:35 traduce *şeol* cu «sicriu» şi nu cu «iad»". Datorez conf. univ. dr. Mihaela Bucin conţinutul acestei note.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

mari textului lui Pareus, dar conţine o interogaţie fără echivalent în textul latinesc: „Vedeţi dintr-acéstea din toate, fraţilor creştini...?”

Pareus, *In Genesin*, col. 1883	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 171
Tunicam *primò* accipiunt, qua spoliaverant fratrem, ut haberent materiam fallaciae. Mai întâi iau haina, prin care îl jefuiseră pe fratele [lor], ca să aibă un obiect al înşelăciunii.	Întîiu. Luară veşmîntul cel pestriţ a lui Iosif care făcuse lui tată-său.
Deinde haedo jugulato tunicam cruentant, vt videatur sanguine Iosephi, à bestia laniati respersa. Apoi, după ce înjunghie iedul, mânjesc cu sânge haina, ca să pară stropită cu sângele lui Iosif, sfâşiat de o fiară.	A doua. Omorîră un ied, stropiră cu sîngele iedului veşmîntul ca şi cînd l-ară fi găsit în pădure.
Tertio non ipsi offerunt patri, sed mittunt per servulos sceleris ignaros: ne forte vultu crimen prodant: *Haud etenim facile est crimen non prodere vultu.* *În al treilea rând* nu o duc ei înşişi tatălui, ci o trimit prin slujitori care nu cunosc ticăloşia: ca nu cumva să-şi dezvăluie pe chip fărădelegea. *De bună seamă, nu e uşor să nu-ţi dezvălui ticăloşia pe chip.*	A treia. Nu duc veşmîntul ei înşişi, ca nu cumva din obrazăle lor să să cunoască hicleşugul lor, ce-l trimit prin mînule slugilor la Iacov, stih 30, 31.
Denique patri dicendum curant: *Agnosce hoc, sitne tunica filii tui, annon*? În cele din urmă, au grijă să i se spună tatălui: *Cercetează aceasta, dacă este sau nu haina fiului tău.*	A patra. Scornesc o minciună mare, zicînd lui Iacov: „Acest veşmînt l-am găsit, iani cunoaşte-l fi-va veşmântul fiiului tău au ba?”
Dum verò unum scelus tegere volunt, pluribus non minus atrocibus sese involvunt hypocritae: Ipocriţii, câtă vreme vor să acopere o ticăloşie, se împleticesc în mai multe, nu mai puţin cumplite.	Iani luaţi aminte, creştinilor, cu ce alnicie au vrut să-şi acopere păcatul lor, cum să nu preceapă Iacov c-au vîndut ei pre Iosif ismailiténilor, stih 25. Ce o, Doamne! Carii vrură să-şi acopere un păcat, căzură în trei féliuri de păcate.
Mendacio, quòd dicunt, bestiam devorasse Ioseph, quem se vendidisse sciebant contra praeceptum: *Non dices falsum testimonium.* În minciună, fiindcă zic că o fiară l-a sfâşiat pe Iosif, despre care ştiau că fusese vândut, împotriva poruncii: *Să nu dai mărturie mincinoasă.*	1 Păcatul dintîiu în care căzură fraţii vrăjmaşi ai lui Iosif era minciuna groaznică, zicînd, stih 20: „Ni să omorîm pre el (cade-să a şti) pre Iosif, lepădîndu-l într-o fîntână veche şi să zicem că fiara rea l-au mîncat pre el; după acéea să vedem ce-i va folosi visul ce-au visat”. Minciună mare fu aceasta, că nu era fiara rea vinovată, ce fraţii hicléni era vinovaţi.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

Impietate in parentem: quod miserum senem sanguine hircino ludificant contra praeceptum: *Honora patrem et matrem:* În impietatea faţă de părinte: căci îşi bat joc de un sărman bătrân cu sângele unui ţap, împotriva poruncii: *Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta.*	Al doilea păcat în care căzură fraţii lui Iosif era nehărnicia şi năsălniciia împrotiva dulcelui părinte a lor, în aleanul lui Iacov. Că, pre carele era să-l cinstească (cum pohtéşte Dumnezău în a cincea poruncă), pre acela îl amăgiră şi-l batgiocoriră cu sîngele iedului.
Denique novo *parricidio*, quòd lethali dolore animum patris vulnerant: contra praeceptum: *Non occides*. În cele din urmă, într-un nou paricid, fiindcă rănesc sufletul tatălui lor cu o durere de moarte, împotriva poruncii: *Să nu ucizi.*	Al treilea păcat în care căzură era vrăjmăşiia. Că cu atare aman şi întristare era pre moarte, pentru acéea zice Iacov, zicînd: „Plîngînd mă voiu duce la fiiul mieu în gropniţă”, ca şi cînd ară fi zis, muri-voiu de dorul fiiului mieu.
Ita Satan, quos semel in peccati nassam pertraxit, facilè ab uno ad aliud scelus praecipitat. Astfel Satan îi prăvăleşte uşor de la o fărădelege la alta pe cei pe care i-a ademenit în plasa păcatului.	Vedeţi dintr-acéstea din toate, fraţilor creştini, cum, cînd poate amăgi diiavolul pre oameni pre un păcat, pre lesne îi va oborî în multe féliuri de păcate?
Peccatum enim semper praegnans, aliud gignit ex alio: et unum plura secum trahit, ut vulgo dicitur: *Ad unum mendacium palliandum requiruntur decem.* Păcatul este mereu fecund: unul dă naştere din altul: şi unul trage cu sine mai multe, cum spune o vorbă: pentru a acoperi o minciună este nevoie de zece.	Că păcatul în toată vrémea iaste preaspornic, într-atîta cît, dintr-un păcat, numaidecît naşte altele multe fără de samă. Pentru acéea zic diiaci, că, pre acoperirea unui păcat, pohtescu-să zéce păcate. „Ad unum mendaţium palliandum, recfiruntur deţem”.

În textul lui Pareus, firul acţiunii biblice este împărţit în patru etape numerotate doar parţial (*primò* şi *tertio*). Prin contrast, Zoba foloseşte numerale pentru fiecare etapă (*întîiu, a doua, a treia, a patra*). Textul românesc omite unele detalii din textul latinesc, dar adaugă altele noi. De pildă, la Zoba nu apare precizarea lui Pareus că fraţii au luat haina „*ut haberent materiam fallaciae*”. În plus faţă de autorul reformat, în omilia românească se precizează că fraţii lui Iosif au stropit veşmântul cu sânge „ca şi cînd l-ar fi găsit în pădure”. Cărturarul român îl ajută pe cititor cu unele referinţe biblice, însă ele nu sunt întotdeauna corecte. Precizarea că fraţii „nu duc veşmîntul ei înşişi” este urmată de „stih 30, 31”. În fapt, acţiunea trimiterii hainei se găseşte în versetul 32. Secvenţa „scornesc o minciună mare”, din finalul etapei a patra, nu are echivalent în textul lui Pareus, care se mărgineşte să citeze textul biblic: „*Denique* patri dicendum curant: *Agnosce hoc, sitne tunica filii tui, annon*?” Abia la finalul acestei secvenţe, Pareus desprinde o morală concisă: ipocriţii care vor să acopere o ticăloşie ajung să se înfăşoare în altele, şi mai grave. Această idee se regăseşte într-o formă mult mai concisă la Zoba: „Carii vrură să-şi acopere un păcat, căzură în trei féliuri de păcate”.

În interpretarea lui Pareus, cele trei păcate sunt minciuna (*mendacium*), lipsa respectului faţă de părinte (*impietas in parentem*) şi uciderea (*parricidium*). Prin comiterea lor, fraţii lui Iosif încalcă trei dintre cele zece porunci: „să nu dai mărturie mincinoasă”, „cinsteşte-ţi părinţii”, „să nu ucizi”. Aceeaşi structură se regăseşte şi la Zoba, care însă face o enumerare mai riguroasă: „păcatul dintîiu”,

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

„al doilea păcat”, „al treilea păcat”. Textul românesc este mai amplu, fiindcă în prima şi în a treia secvenţă sunt inserate citate biblice, traduse tot după BIBL.VIZS. De pildă, secvenţa „într-o fîntână veche” reprezintă calchierea secvenţei maghiare *ô kútba* din BIBL.VIZS, fără echivalent în textul ebraic. În BIBL.HEB. se foloseşte doar substantivul *bor* („groapă”, „rezervor subteran folosit pentru colectarea apei”), fără un alt determinant.

Putem observa şi faptul că Zoba nu menţionează decât o singură poruncă, atunci când comentează „al doilea păcat în care căzură fraţii lui Iosif”, anume „nehărniciia şi năsălniciia împrotiva dulcelui părinte a lor”. Atitudinea respectivilor este contrară legii divine întrucât „pre carele era să-l cinstească (cum pohtéşte Dumnezău în a cincea poruncă), pre acela îl amăgiră şi-l batgiocoriră cu sângele iedului”. Probabil Zoba nu a putut exprima cu uşurinţă noţiunea corespunzătoare termenului latinesc *impietas*, motiv pentru care a recurs la doi termeni: „nehărniciia şi năsălniciia”. Nici termenul tehnic *parricidium* nu are un corespondent precis în textul românesc. Cărturarul recurge la o idee mai simplă: „al treilea păcat în care căzură era vrăjmăşiia”. În textul lui Pareus afirmaţia că fiii lui Iacov s-au făcut vinovaţi de paricid este susţinută prin ideea că respectivii l-au rănit sufleteşte pe tată lor cu o durere de moarte (*lethali dolore animum patris vulnerant*). Ca orice bun reformat, Pareus ştia că sfera de aplicare a poruncii a şasea nu se limitează la uciderea propriu-zisă, ci acoperă şi alte forme de vătămare, inclusiv sufletească[18].

Reflecţiile morale din finalul acestei secţiuni sunt surprinse foarte bine în textul românesc, iar diferenţele dintre textul latinesc şi cel românesc sunt minime. Pareus foloseşte numele ebraic „Satan”, în vreme ce Zoba face referire la cel de provenienţă greacă: „diiavolul”. Metafora „ademenirii în cursa păcatului” (*quos in peccati nassam pertraxit*) a fost înlocuită în *SA* cu ideea mai simplă a amăgirii „pre un păcat”. Foarte reuşită este adaptarea în română de către Zoba a ideii că păcatul are capacitatea de a genera în permanenţă alte noi păcate (*peccatum semper praegnans*). În mod ingenios, cărturarul român a găsit ca termen echivalent adjectivul „preaspornic”.

La finalul secţiunii, Pareus citează un proverb care în esenţă întăreşte ceea ce a spus anterior[19]: *ad unum mendacium palliandum requiruntur decem.* Felul în care prelucrează Ioan Zoba proverbul necesită câteva comentarii. În primul rând, trebuie observat că proverbul este introdus cu ajutorul formulei „zic diiaci”. Termenul „diac” denumeşte aici nu un simplu copist de acte, ci o persoană cu formaţie cărturărească, un intelectual capabil să citească şi să scrie în principala limbă de

[18] Vezi, de ex., implicaţiile poruncii a şasea, conform *Catehismului Mare de la Westminster* (1648), text de referinţă pentru calvinii britanici: „The sins forbidden in the sixth commandment are, all taking away the life of ourselves, or of others, except in case of public justice, lawful war, or necessary defence; the neglecting or withdrawing the lawful and necessary means of preservation of life; sinful anger, hatred, envy, desire of revenge; all excessive passions, distracting cares; immoderate use of meat, drink, labour, and recreations; provoking words, oppression, quarrelling, striking, wounding, and whatsoever else tends to the destruction of the life of any”. Westminster Assembly, *The Westminster Confession of Faith: Edinburgh Edition*, Philadelphia, William S. Young, 1851, p. 296.

[19] „Dum verò unum scelus tegere volunt, pluribus non minus atrocibus sese involvunt hypocritae”.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

cultură europeană. Anton Goţia observa că cele patru maxime latineşti din *SA* sunt reproduse de protopopul transilvănean „după normele de pronunţare pe baza valorii din limba maghiară a alfabetului latin: […] *mendacium... decem*, mendaţium... deţem”[20]. Aceeaşi observaţie a fost făcută de Dumitru Vanca şi Ana Dumitran, care consideră că Zoba trebuie să fi deprins latina într-o şcoală maghiară[21].

Cunoştea Ioan Zoba limba latină suficient de bine pentru a putea traduce texte de mare întindere? Înainte de a formula un posibil răspuns trebuie să punem câteva întrebări: De ce face referire Zoba la „diiaci” ca şi când aceştia ar aparţine unei profesii diferite de cea căreia îi aparţine el? Cum se explică grafia eronată a dictonului latinesc (**ѧд оүнѳм мендціѳм паллїандѳм, рекфирѳнтѳр децемь**), în care *requiruntur* este scris *recfiruntur*? Trebuie oare să presupunem că această „sminteală” a apărut din neatenţia lui Daniil Tipograful, menţionat pe ultima filă a cărţii, sau a fost prezentă în manuscrisul ieşit de sub pana lui Ioan Zoba? Nu în ultimul rând, cum se explică faptul că termenul *mendacium* din textul latinesc are ca echivalent în română substantivul „păcat”, nu „minciună”, cum ar fi fost firesc? Să fi găsit Zoba termenul „păcat” în omilia maghiară care i-a servit ca sursă? Până la descoperirea textului care va fi fost sursa lui Zoba, nu putem specula prea mult pe marginea acestui subiect.

O altă secţiune din *SA* care are corespondent la Pareus se referă la Gen. 37:35. Pentru a pune în evidenţă felul în care se regăsesc la Zoba ideile din Pareus, vom prezenta textul pe două coloane.

Pareus, *In Genesin,* col. 1887	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 174
TERTIVM EST, *Filii omnes et filiae omnes surrexerunt ad eum consolandum.*	Întrebarea a doua: Că ce zice Moisi Prorocul la stih 35 cum că au venit toate fétele lui Iacov (cu feciorii lui depreună) cum pre el să-l mîngîie, cu cît nu cetim în *Scriptura Sfîntă* să fi avut sfîntul Iacov Patriarhul féte mai multe de una, care o au chemat Dina, cap. 30, stih 21?
Filias igitur praeter Dinam plures habuit Jacob: nisi forte neptes aut nurus per filias intelligere libeat: q.d. omnes domestici magni et parvi in tantum patris luctum levandum concurrebant. Aşadar, Iacov a avut mai multe fiice pe lângă Dina, dacă nu cumva prin „fiice” ar trebui să înţelegm „nepoate sau nurori”. Ca şi când s-ar spune că toţi membrii familiei, mari şi mici, veneau laolaltă ca să domolească plânsul tatălui lor.	Răspuns: De n-au şi avut féte dulci mai multe de una, de Dina, ce feciorii lui au avut muieri, cu cît au fost unii însuraţi şi aceia încă au avut feţi şi féte pre care aşea le-au ţinut Iacov, ca şi cînd ară fi fost fétele lui dulci. Pentru acéea scrie Moisi Prorocul că au venit toate fétele lui. Ca şi cînd ară fi zis: N-au fost nime din fămeia lui care nu l-ară fi mîngîiat, ce mîngîiarea lor nu i-au folosit nemică.

[20] Anton Patriciu Goţia, „Desfăşurare ideatică, structură şi expresivitate în *Sicriul de aur*”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio philologica moderna*, tomus III, 1972, p. 83.

[21] „Redarea cuvintelor latine cu semne grafice chirilice urmează pronunţia specifică limbii maghiare, semn că Ioan Zoba a deprins latina într-o şcoală maghiară”. Vezi „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania (mijlocul secolului XVI – sfârşitul secolului XVII), *Apulum*, XLVII (2010), p. 139–157.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

Dată fiind natura textului său, David Pareus nu „problematizează” decât rareori prin întrebări. În schimb, textul lui Zoba, având o retorică diferită, urmăreşte captarea atenţiei ascultătorilor prin întrebări la care se formulează un răspuns. Asemenea lui Pareus, Zoba admite că Gen. 37:35 poate fi explicat în două moduri. Fie Iacov a avut şi alte fiice, în afara Dinei, fie termenul „fete” se referă la fiicele rezultate din căsătoriile fiilor săi. Întrucât protopopul nu are la dispoziţie echivalenţi exacţi pentru *neptes* („nepoate”) şi *nurus* („nurori), recurge la o explicaţie mai amplă: „feciorii lui au avut muieri” şi „au fost unii însuraţi şi aceia încă au avut feţi şi féte pre care aşea le-au ţinut Iacov, ca şi cînd ară fi fost fétele lui dulci”. Remarcabil este şi felul în care a fost redată formula explicativă latinească *q.d.* (*quasi dictum*): „ca şi cînd ară fi zis”. Secvenţei *omnes domestici* îi corespunde o parafrază ingenioasă, formulată cu ajutorul negaţiei: „n-au fost nime din fămeia lui care...”

Atitudinea ipocrită a fiilor lui Iacov este criticată aspru de Pareus, în termeni al căror ecou poate fi identificat şi în *SA*.

Pareus, *In Genesin,* col. 1887	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 173–174
Filiorum verò quanta fuit tum impudentia, qui cum ipsi tanquam bestię Iosephum devorassent, ad consolandum patrem accedere audent: tum pervicacia, qui cum pessimè sibi conscij essent, in scelere absq; poenitentia perseverare non dubitant? Și când de mare a fost mai întâi neruşinarea fiilor, care îl sfâşiaseră chiar ei pe Iosif ca nişte fiare, dar au îndrăzneala de a merge să-l consoleze pe tatăl lor; apoi încăpăţânarea lor; fără pocăinţă, cu toate că ştiau în sinea lor cât de răi sunt, nu ezită să persevereze în ticăloşie.	Strîmbătatea dintîiu era aceasta, că era fără de obraz şi fără de ruşine, cumu-l minţiia, ce ei fiind carii îl vîndură păgînilor. Şi încăşi nu li-i ruşine a mérge cu mîngîiare la Iacov. A doua strîmbătate era rămăsătura fără de căială şi fără de pocăinţă într-acea făţărnicie mincinoasă. Bine au ştiut ei cu faptele lor că ei-s vinovaţi, ce încăşi grăiia cu cuvinte dulci, ca şi cînd n-ară fi făcut nice un rău.
Ita hypocritae egregiè dissimulare internum virus, tegere conscientię ulcera, et foris verba dare norunt, ut infontes ac benevoli appareant, cum sint minimè. Et hominibus quidem facilè imponunt, at Deus occulta cordium tandem manifestat cum eorum dedecore. Astfel făţarnicii ştiu să disimuleze foarte bine duhoarea lăuntrică, să acopere rănile din cuget şi să rostească vorbe, ca să apară nevinovaţi şi plini de bunăvoinţă, deşi nu sunt nici pe departe astfel. Deşi îi îmbrobodesc cu uşurinţă pe oameni, Dumnezeu în cele din urmă dă la iveală ascunzişurile inimilor, odată cu ticăloşia lor.	Aşea să arată încă şi în zuoa de astăzi toţi făţarnicii. Ce Dumnezău ştie toate faptele şi toate gândurile oamenilor şi înţelége toate cuvintele lor. Împrotiva unora ca aceştia să ruga David în Psalom 93, zicând...

În cazul acestei secţiuni, diferenţele dintre textul lui Pareus şi cel al lui Zoba sunt mai mari, însă firul călăuzitor este acelaşi. Prima caracteristică negativă („strîmbătură”) a fraţilor lui Iosif este *impudentia*, noţiune care în textul lui Zoba

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

este redată printr-o circumlocuţiune: „era fără de obraz şi fără de ruşine”. Observaţia că fiii lui Iacov *ad consolandum patrem accedere audent* primeşte la Zoba forma următoare: „încăşi nu li-i ruşine a mérge cu mîngîiare la Iacov”.

A doua „strâmbătate”, potrivit lui Pareus, este *pervicacia*, folosită aici în sens peiorativ („încăpăţânare”, „îndărătnicie”) şi explicată drept capacitate de a „persista în ticăloşie” (*in scelere ... perseverare*). Neavând un termen precis care să exprime această idee, Zoba recurge la o explicaţie mai lungă: „rămăsătura fără de căială şi fără de pocăinţă într-acea făţărnicie mincinoasă”. Secvenţa lui Pareus *absq. poenitentia* („fără căinţă”) este dublată în traducere: „fără de căială şi fără de pocăinţă”. Astfel de formulări redundante, în care o noţiune primeşte o echivalare dublă, se întâlnesc frecvent în predica pe care o supunem analizei: „alniciia şi hicleniia”; „fără de obraz şi fără de ruşine”, „făţărnicie mincinoasă”, „să miră şi să ciudesc”, „putem şi plânge după ei, putem vărsa şi lacrămi”, „când pier şi mor coconii”, „păsările (aerului) ceriului” etc.

Pentru a transmite ideea că fraţii lui Iosif au conştiinţa încărcată (*cum pessimè sibi conscij essent*) Zoba scrie: „bine au ştiut ei cu faptele lor că ei-s vinovaţi”. Pornind de la contra-exemplul pe care îl oferă aceste personaje, Pareus extrage o concluzie moralizatoare cu refeirire la *hypocritae* care ştiu bine să disimuleze starea lor morală precară. În cuvintele lui Zoba: „Aşea să arată încă şi în zuoa de astăzi toţi făţarnicii”. În încheierea paragrafului, Pareus adaugă un topos bine reprezentat în Biblie: Dumnezeu cunoaşte ascunzişurile inimii omeneşti şi în cele din urmă le dă în vileag. Într-o formă simplificată, ideea este prezentă şi în textul predicii lui Zoba: „Ce Dumnezău ştie toate faptele şi toate gândurile oamenilor şi înţelége toate cuvintele lor”. În chip de mărturie biblică, cărturarul transilvănean citează un fragment amplu din Psalmul 93 (94 în BIBL.HEB.).

Pentru a întregi discuţia privind sursele folosite în *SA*, trebuie să facem câteva observaţii şi despre un concept grecesc important menţionat în predică. Zoba foloseşte de trei ori termenul „ştorghi” (**ЦЮѲРГИ**), pe care îl descrie în secţiunea de „învăţătură” a predicii: „Fost-au din ceputul lumii, iaste şi în zuoa de astăzi, fi-va şi pînă în sfîrşitul lumii năravu ca acela şi pornitura inimii şi dintr-acéea să izvorésţe minunată amărîre şi întristare. Care, dintre oamenii pământeşti numai părinţii şi maicele o pricep (simţesc), iară partea cea mai mare a oamenilor nu o pot simţi, ce numai să miră de acéea şi să ciudesc, iară acéea nu-i alta, fără numai pornitura părinţilor şi a maicelor cătră coconaşii lor. Aceasta pornitură a părinţilor o cheamă grecii ştorghi” (f. 163^{v}).

Ideea se regăseşte în „oca dintîiu” a învăţăturii: „acéea pornitură, care în limba grecească să chiamă *ştorghi*, n-au dat Dumnezău într-înimile altor oameni, fără numai într-înimile părinţilor şi a maicelor. De-aicea iaste că alalţi oameni, carii nu pot simţi cum ară trebui, numai ce să miră şi să ciudesc ce fac părinţii de moartea pruncilor. Cînd mor fraţii, priiatinii, vecini şi alţi voitori buni ai noştri, putemu-ne amărî şi întrista, putem şi plînge după ei, putem vărsa şi lacrămi după ei, ce peste puţinea vréme îi vom uita şi vom lua mîngîiare. Iară cînd mor coconii cei dragi, cu nevoie îi vom uita” (f. 164^{r}–164^{v}).

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

Ultima ocurenţă a termenului apare în „hasna dintîiu”: „cînd plîng şi să vaietă părinţii după moartea coconilor […] nu plîng, nice nu să vaietă fără de ocă, ci pentru acéea că, întru inimile lor iaste (ştorghi) pornitura cea nespusă care nu o pot simţi alţii, fără numai părinţii şi maicele, iară alţi oameni, carii n-au avut, nice n-au prunci, numai ce să miră şi să ciudesc de ea” (f. 165^{r}). Ideea este ilustrată cu un exemplu din lumea animală: „Cînd flămînzesc urşii, leii şi bălaurii nu să mînie aşea tare ca atunci cînd să jăhuiesc de puii lor. Păsările de nemică nu ţipă aşea tare ca atunci cînd le iau puii lor” (f. 165^{r}). Recunoaştem în această ilustraţie teza de la începutul predicii: „Dragoste mai mare nu să află, nice nu să poate numi supt ceriu ca între părinţi şi între feciori. Care pre lesne putem cunoaşte de vom socoti ce fac dobitoacele, jivinile pămîntului şi pasările (aerului) ceriului cu puii lor. […] Urşii, bălaurii şi leii de nemică nu să bucură aşea tare ca de viaţa puilor săi şi iară nu să întristează, după năravul şi după firea lor, mai tare ca de perirea lor” (f. 157^{v}).

Avea Ioan Zoba cunoştinţe de greacă suficient de avansate pentru a putea citi autori clasici care fac referire la termenul στοργή sau, cum suntem înclinaţi să credem, a preluat informaţia dintr-o sursă maghiară care, la rândul ei, s-a inspirat din *Septuaginta*? Termenul στοργή se găseşte în versiunea greacă a *Vechiului Testament*, mai precis în 4 Macabei 14, unde apare de trei ori. În capitolul respectiv este lăudată mama celor şapte fii care, fiind conduşi de raţiune (λογισμός), au acceptat martirajul în loc să renunţe la credinţa lor. Ca argument suplimentar că raţiunea poate triumfa asupra sentimentelor, autorul cărţii scrie că inclusiv mama celor şapte băieţi a rămas fidelă credinţei sale, când a fost „pusă să aleagă între evlavie şi salvarea celor şapte copii” (4 Mac. 15:2).

În mod cu totul remarcabil, pasajul relevant pentru studiul nostru conţine nu doar referirea la στοργή ca legătură fundamentală între părinţi şi copii, ci şi exemple din universul animal care ilustrează trăinicia acestei relaţii. Pentru a pune în evidenţă înrudirea tematică dintre 4 Macabei şi textul lui Zoba, redăm mai jos fragmentele relevante:

4 Macabei 14:13–17 (SEPT.IAŞI, vol. 3)	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 169
[13]Priviţi ce ţesătură bogată este dragostea (στοργή) faţă de copii, care trage toate spre tandreţea faţă de rodul pântecelui ei. [14]Şi animalele necuvântătoare au aceeaşi tandreţe şi aceeaşi dragoste (στοργὴν) ca şi oamenii pentru fiinţele pe care le nasc. [15][De pildă,] la păsări: cele îmblânzite îşi fac cuibul sub acoperişurile caselor, pentru a-şi ocroti puii, [16]celelalte, pe culmile munţilor, pe râpile din văi, în scorburile şi pe vârfurile copacilor îşi clocesc ouăle, îşi scot puii şi alungă pe oricine se apropie de ei; [17]iar dacă nu pot să-l alunge, zboară de jur împrejur, suferind, chemându-şi cu dragoste (τῇ στοργῇ) puii pe limba lor, cât poate, le vine în ajutor.	„Dragoste mai mare nu să află, nice nu să poate numi supt ceriu ca între părinţi şi între feciori. Care pre lesne putem cunoaşte de vom socoti ce fac dobitoacele, jivinile pămîntului şi pasările (aerului) ceriului cu puii lor. Vedeţi, creştinilor, ce fac păsările? Ca şi când ară avea înţelepciune mare, aşea îşi tocmăsc cuiburile lor în laturi, în loc ascuns, unde şi oaole şi puii să păzască. O, cu cîtă osteneală şi preveghére hrănesc şi cresc puii săi!

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

Prezenţa simultană în acelaşi context a termenului στοργή şi a ideii că legătura sentimentală dintre părinţi şi copii se întâlneşte în egală măsură la necuvântătoare şi la oameni ne îndreptăţeşte să credem că 4 Macabei este sursa ideilor din textul lui Zoba, chiar dacă protopopul din Vinţ nu era conştient de originea lor. În spaţiul protestant, cărţile numite „Apocrife", deşi nu au fost considerate canonice de către Reformatori (aşadar, nu pot fi folosite pentru a articula *dogme de credinţă*), pot servi ca sursă pentru *îndemnuri morale sau exemple de conduită edificatoare*. Un alt autor antic care conţine idei similare celor din 4 Macabei 14 este Plutarh. Lucrarea sa *Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔγγονα φιλοστοργίας* (cunoscută în latină cu titlul *De amore prolis*) ilustrează cu multe exemple relaţiile „afective" din lumea animalelor, însă nu întrebuinţează niciodată termenul στοργή, ci numai φιλόστοργον sau φιλοστοργία[22].

CONCLUZII

Studiul nostru confirmă ceea ce se ştia deja, anume că citatele veterotestamentare folosite de Zoba (cu excepţia celor din Psaltire, publicată încă din 1651) urmează versiunea Károlyi Gáspár, chiar şi în acele situaţii în care versiunile latineşti produse în sec. XVI–XVII ofereau deja un text mult mai fidel originalului ebraic. Concluzia noastră, în urma studiului întreprins, este că Zoba nu a avut acces direct la comentariul lui Pareus; altminteri, ne-am fi aşteptat ca pericopa biblică de la începutul „propovedaniei" să nu aibă erorile de traducere pe care le-am constatat în BIBL.VIZS.

Dacă lăsăm deoparte problema textului biblic şi evaluăm conţinutul omiliei, descoperim asemănări izbitoare cu textul lui David Pareus. Cea mai evidentă similitudine ţine de segmentarea textului biblic în secvenţe logice, numerotate uneori ca atare. În plus, Ioan Zoba preia din comentariul lui Pareus o anumită viziune morală asupra faptelor (interpretate adesea prin grila celor Zece Porunci). În ciuda faptului că nu are la dispoziţie o terminologie consacrată (de ex., στοργή va fi tradus prin „dragoste" în *Biblia de la Bucureşti*), Zoba reuşeşte să transmită prin parafrază acele noţiuni complexe care necesită explicaţii.

Identificarea acestor noi surse ale omiliilor din colecţia *Sicriul de aur* antrenează o întrebare legitimă: Câte noi izvoare ar mai putea fi descoperite în viitor? Până la studierea exhaustivă a acestei probleme, trebuie să privim cu rezerve atât judecata nedreaptă rostită de Iorga în 1925, cât şi evaluarea diametral opusă făcută de Ana Dumitran şi Dumitru Vanca, potrivit cărora Ioan Zoba „a apelat la modelele maghiare doar pentru formă", nu şi pentru conţinut.

[22] Textul grec al lucrării: Plutarch, *Moralia*, vol. VI, with an English translation by W. C. Helmbold (Loeb Classical Library 337), Cambridge, MA, Harvard University Press, 1939. Pentru o analiză mai detaliată a textelor din Plutarh şi 4 Maccabei, vezi David DeSilva, „The Perfection of 'Love for Offspring': Greek Representations of Maternal Affection and the Achievement of the Heroine of 4 Maccabees", *New Testament Studies* 52.2 (2006), pp. 251–268.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)

SIGLE

BIBL.HEB. = *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, eds K. Elliger, W. Rudolph, editio quinta emendata opera A. Schenker, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.

BIBL.VIZS. = *Szent Biblia, az az Istennec Ô es Wy testamentvmanac prophétác es apostoloc által meg iratott szent könyuei. Magyar nyelwre fordittatott [Károlyi Gáspár és mások által] egészben és wijonnan az Istennec Magyar országban való anya szent egyházának épülésére*, Visolban, MDXC, Mantskovit.

PAREUS = David Pareus, *In Genesin Mosis Commentarivs*, Francofvrti, 1609.

SA = Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

SEPT.IAŞI = *Septuaginta, vol. 3: 1-2 Paralipomene, 1-2 Ezdra, Ester, Iudit, Tobit, 1–4 Macabei*, Iaşi, Colegiul Noua Europă / Polirom, 2005.

DAVID PAREUS, *IN GENESIN* (1609) ȘI 4 MACABEI, SURSE DE INSPIRAȚIE PENTRU „PROPOVEDANIIA A CINCEASPRĂZÉCEA” DIN *SICRIUL DE AUR* (1683)

(Abstract)

The present paper sets out to analyze the extent to which the fifteenth funeral homily printed by Ioan Zoba in his sermon collection titled *The Golden Casket* (1683) is indebted to David Pareus' commentary on Genesis printed in 1609 in Frankfurt. Far from being an original work, the sermon is suffused with exegetical observations which were made by the Heidelberg-based Reformed scholar, whose works were hugely influential among the Hungarian religious intelligentsia. The last section of the paper probes the influence which 4 Maccabees might have had on Zoba's notion of στοργή.

Cuvinte-cheie: David Pareus, Ioan Zoba din Vinţ, Sicriul de aur, predici funebre, 4 Macabei.

Keywords: David Pareus, Ioan Zoba of Vinţ, The Golden Casket, funeral homilies, 4 Maccabees.

BDD-A32994 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:12 UTC)